

NÁRODOPIS SLOVANŮ PODLE ANONYMNÍ GEOGRAFIE OD TZV. BAVORSKÉHO GEOGRAFA

Původ, rozbor a zhodnocení pramene

Vnější znaky určují stáří památky do století ne-li 12., jak míní Kucharski, tedy určitě 11., jak posledně odhadl J. Šebánek (13, p. 15). Také Dobrovský považoval popis za plod poloviny 11. stol., Šafařík správně rozlišil dochovanou písemnost jako památku z konce 11. stol., ale sepsání kladl mezi léta 866—890; Zakrzewski přibližně do doby o půl století starší. Již Zeuss, Lelewel (9), Králíček, Zakrzewski, Brückner, Kucharski, Labuda a Horák (7) rozlišovali tři i více částí popisu, věcně je datující převážně do 9. stol. Vnitřní znaky písemnosti pomáhají určit původ a stáří jejích složek; zřetelně byly až později sepsány ve výslednou kompilaci Anonymní geografie. Badatelé dosud věřili (věřít) v původnost úvodní věty jako nadpisu pramene, třebaže jisté pochybnosti proti jednotě skládání vyslovovali. Nemístná důvěra v úvodní větu jakoby nadpis svedla na scesti kritické pracovníky až tak daleko, že vylučovali lokalizaci kmenů, např. balkánských Moravanů, do končin od Dunaje na jih, protože pramen — prý — mluví výslovně jen o kmenech severně od této řeky (7, p. 22—23). Latinský jazyk prokazuje, že jde o dílko západního původu. Slovanšské i germánské pozůstatky tvarosloví naznačují, že sepisovatel znal oboje jazyky nebo přejímal zprávy od Slovanů i Germánů. Většina názvů má ovšem slovanské kořeny a namnoze — přes latinizaci — dokonce slovanské předpony a koncovky. Nutno připamatovat, že rukopis byl zpracován cizincem až v 11. stol., takže mohl setřít nejednu nosovku nebo jiný znak starších forem slovanských jazyků; na druhé straně bezděčně prokazuje stupně a diferenciaci jazykového vývoje, o němž pojednal souborně již Šafařík (17) zvláště o řeči polabské (p. 110—112) a lužickosrbské (p. 104—110).

1. — Po předběžném vyloučení úvodní věty považují za nejstarší, původní a nejcennější část první, odstavec s třinácti jmény kmenů (poř. čís. 1.—13.); naznačovali tak již předešlí badatelé. Popis v této části vykazuje nápadnou slohovou jednotu s charakteristikami kmenů podle počtu jejich hradů, vcelku věrohodnými. Jen styl věty o druhých Moravanech (p. č. 13.) vzbuzuje dojem dodatečného vpisu. Následující věta zřejmě uzavírala celý původní výkaz kmenů, sousedících bezprostředně s Dány a ostatními Germány: *Istae sunt regiones, quae terminant in finibus nostris.* — Mapa zde načrtává osnovu, podle níž autor koncipoval první odstavec. Vycházel od známého k neznámému, nezáměrně od severu k jihovýchodu, tj. od Dánska a nejbližšího baltského přímoří a ústí Labe nejprve do oblasti jezer a potom dále na jih k Srbům a Lužičanům; od nich ještě jižněji ke kmenům středoevropským a skončil podunajskými Bulhary. Jak zmíněno, asi dodatečně byla vsunuta zpráva o druhých Moravanech, prvotnímu autorovi možná vůbec neznámých, protože nejvzdálenějších, na Balkáně. K menším nejasnostem patří některá jména kmenů, neboť znějí málo slovansky (Smeldingon, Hehfeldi, Behaimare), a neurčitost počtu Bulharů. Vcelku první odstavec vystihuje situaci v druhé polovině 9. stol. Je pozoruhodné, že tato část etnografie nebyla doplňována, leda zmínkou o druhých Moravanech.

2. — Opakem je druhá čili střední část popisu (p. č. 14.—47.). Trpí slohovou nejednotností a nevěrohodností: U „Attorozi“ vypadla jednotka „civi-

tates“, u „Thadesi“ a „Sittici“ se píše „urbes“, třebaže prameny z těch dob rozlišovávají přesně „civitas“ od „urbs“; u „Zeriuani“ se mluví výslovně o „regnum“; jména kmenů jsou latinizována nedůsledně, jsou komolena až do nesrozumitelnosti; ba opakují se ne-li v této střední části pramene mezi sebou (např. Attorози-Aturezani), tedy se jmény v druhých dvou částech. Výklady jmen zavdávají příčinu k rozmanitým dohadům, jež si odporovávají nejen filologicky, ale právě zeměpisně a historicky. Zvláště nevěrohodné jsou údaje vysokých počtů hradů (Stadici 516, Glopeani 400 nebo i více); a jinde zas nedostatek těchto údajů docela: U „Sittici“ se píše jen obecně, že to je nezměrná krajina s množstvím obyvatel a velmi pevnými hrady, u „Zeriuani“ se vykládá, že to je krajina rozlehlá tak, že z ní pocházejí všechny slovanské kmeny, ale přes tuto závažnost není ani tento kmen určen blíže polohopisně.

Výklad názvů a zeměpisné umístění kmenů podle druhé části geografova popisu je nejobtížnější. Zdůrazňuji to a shoduji se s názory Brücknerovými a Králíčkovými, pochybuje o nejednom výkladu jmen, jež byly napsány v českých a polských studiích i posledních. Horák-Trávníček (7, p. 23 anásl.) shrnuje názory leckde velmi protichůdné a nevěrohodné: Až do dolního Podunají umísťují „Phesnuzi“, ještě východněji „Serauici“, „Neriuani“ prý připomínají podobný název „Zeriuani“. Turek (18, p. 49 anásl.) vykládá naprosto chybně již z prvního odstavce pramene odvozené „Behaim“ jako Bechyňsko a z třetího odstavce „Besunzane“ jako Pšovane a „Verizane“ jako Děčané, Lemuzi, Lučané, Sedličané; ve střední části Anonymní geografie správně vyloučil „Stadici“ i „Znetalici“ z českých oblastí. Rudnicki (14, p. 188 anásl.) traduje zastaralý názor o „Stadici“ jako o kmenu v severozápadních Čechách, i „Znetalici“ umísťuje sem nebo do Lužice; pro „Milzane“ z třetí části popisu Rudnicki nezná věrohodnější jméno Měličané, z téže části chybně vykládá „Lupiglaa“ aj. Důmívám se, že ve střední části Anonymní geografie jde nejspíše o kmeny pomořanské a východní. Za určité považují Východní Obodrity jako usedlíky v Pobaltí, neztotožňuje je s kmeny na Balkáně (leda jako jmenovce). Podle Spala (16) „Glopeani“ jsou Gopljané kolem jezera Goplo, jako „Zeriuani“ prý jsou Svirjané kolem jezera Svir; „Busani“ jsou Bužané v povodí Bugu. „Zabrozi“ rozumím jako pravděpodobné Záporožce, ovšem i Zábrodce, což mohlo být u různých řek. Zmínka o rozlehlosti území Prusů nemusí být pozdější vpis, neboť ji mohl napsat severoněmecký autor, který znal nizozemské pobřeží s Emží; Enži v Rakousku nelze uvažovat, třebaže i ona jest jmenována např. v celním řádu někdy z let 903—906.

3. — Třetí, závěrečná část popisu je jasnější; některá jména z ní byla dočtena vpředu. Podává vědomosti o oblasti, která byla dalšímu novému autoru pravděpodobně bližší, ostatně i menší a tudíž určitější: O Slezanech a jiných kmenech na území přibližně nynějšího Polska (p. č. 48.—57.). Nový spoluautor pramene částečně napodoboval první část rukopisu osnováním pořadí kmenů také ve dvou-třech pásmech i umírněností o počtech hradů. Nevíme, zda vědomě či nevědomky rozvíjel údaje z první části zvláště o Srbech, tj. zda je upřesňoval podle nového stavu; mohlo by to platit též o kmenech na východě. V tomto smyslu třetí část Anonymní geografie může přispět k osvětlení některých nejasných údajů, jež trčí ve střední části rukopisu. V třetím odstavci jsou podávány doplňky patrně podrobnějšího i novějšího uspořádání, asi ze začátku 10. stol.

Z celého popisu je nejmladším úvodní nadpis, což považuji za zjištění nové a závažné. „Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii“ je předesláno neorganicky jako nadpis seznamu kmenů, které jsou v něm

seřazeny právě opačným směrem. Takový nadpis mu mohl být nadepsán teprve potom, když se popis — ba lépe: popisy! — dostaly ze severních oblastí germánských do Bavorska. První část zeměpisu se sama hlásí k svému původu někde u hranic země Dánů, také další části etnografie mohly vzniknout někde tam nebo ve středním Německu. Severský původ jest nejnápadnější nejen řazením kmenů od severu k jihu, ale i tím, že z opačné strany — balkánské — zná kmenů nejméně a neurčitě, jmenovitě Bulhary, oboje Moravany, Behajmy již střeoevropské. Geograf či etnograf vskutku bavorský by seřazoval kmeny od Dunaje k severu a znal by národopisné poměry a vztahy ve svém sousedství, v horním Podunají a Povltaví lépe než v dolním Polabí. Nepředpokládejme ani u nejvzdělanějších mnichů v 9. a 10. stol. vytříbené představy zeměpisné, tím méně geodetické, nýbrž jenom obecně národopisné. Geograf zvaný bavorský nápadně neví nic o sousedech Bavorska v 9. stol., ani o (pozdějších) Přemyslovcích, Slavníkovcích, ani o Velké Moravě. To vše usvědčuje Anonymní geografii z nepůvodiště u Dunaje a z neúplnosti. Ta zřejmě vedla k tomu, aby byla geografie dopisována, ale dopsána nebyla: Nečteme v ní např. o Česích, ani o Polácích; snad k tomu spolupůsobila okolnost, že doplňovaná geografie bezděčně zachovávala původní koncepci popisu Slovanů především nejsevernějších a nejzápadnějších. Nejde tedy o popis Slovanů severně od Dunaje, nýbrž o výkaz kmenů a počtů jejich hradů od Dánska na jih a východ. Popisovali je anonymní etnografové dánsko-němečtí podle informací od slovanských zpravodajů. Až později v Bavorsku předeslali úvodní větu, provedli konečnou redakci a vyhotovení nynějšího pramene-památky. Toto vysvětlení jejího vzniku odstraňuje zbytečné kombinace a komplikace a činí Anonymní geografii věrohodnější tam, kde jí patří po zásluze důvěřovat nejvíce: v národopisu severozápadních Slovanů polabských a pobaltských. Je to dílko od několika anonymních autorů, Anonymní geografie o západních Slovanech zvláště.

Anonymní geografie vyniká soustavností, koncipovanou národopisně zeměpisně, a tím, že byla později doplňována. Geografie nebyla úplnou už ve svém prvotním, kratším znění relativně nejspolehlivějším, tím méně nezachycuje bohaté změny, k nimž došlo v průběhu 10. stol. při celém Labi a odtud na východ. Když si Anonymní geografii v 11. stol. přepisovali do nynější formy, byl to už zeměpis z velké míry historický, ano více historie než soudobý zeměpis či národopis. Přes dobové nedostatky je to vzácný pramen, který podává národopisný obraz kmenů i národů slovanských, sídlících na území nyní německém ještě v 9. stol. a později; méně určitě skizzuje národopisné poměry jižněji a východněji. Dánsko-němečtí národopisci podávají o Slovanech při dolním Labi odjinud neznámé výčty jejich hradů jako jistých správních středisek a záštitě obrany a některé další poznámky, jež jsou důležité pro posouzení početní síly kmenů. Vzácnost pramene určuje též to, že jde o památku starší, než jsou další středověké kroniky a legendy, že tedy Anonymní geografie a etnografie uvozuje naše hlavní poznatky o pravěku a pohanství nejzápadnějších severních Slovanů v době před jejich historickým ústupem; je to pramen jedinečný v historicko-zeměpisné literatuře vůbec.

O rozsídlení Slovanů zvláště polabských

Zeměpisný a národopisný obraz lze rýsovat podle názvů kmenů, případně hradů. Skupiny předhistorických Slovanů se obvykle nazývaly podle povahy přírodních bydlíšť; proto z výkladu jmen kmenů můžeme zpětně kmeny umísťovat.

Nejsnáze se nabízelo pojmenování vody, u níž kmen žil, tj. živil se. Například z lutického svazu se podle řek nazývali Pěňané (Zapěňané, Čřezpěňané) i Varnové a jednoduše Řečané jako Mořičané a Ukrové a Havolané neboli Vobolané, pozdější Stodorané, dále dvojí Moravané, ovšem Vislané, Bužané aj. Podle malého moře-jezera známe dvojí Mořičany, podle polohy nad jiným jezerem se snad zvali Lukolané i Gopljané aj.; nejspíše mělčiny daly jméno Mělčanům a několi-kerým Obodritům (brodit, srovnej Obríství u Mělníka). Podle jiných poloh byli zváni Dolenci, tj. Nižňané, jako Daleminci, pozdější Glomači; Lužičané jsou jménem příbuzní Lužanům i Lučanům, jméno Hliňanů je téhož kořene jako našeho Hlinska-Hlíny, Opolané připomínají opolí či opálená sídliště, Chýžané byli zváni též podle svých obydlí; sem patří též jméno kraje Podlesí a „Priegnitz“ po Brežanech od slova břeh. Speciální Věteníci, jindy zvaní Bičenci, měli jméno podle toho, že střežili pomezí na středním Labi. Porůznu uvádění Drevané bývali obyvateli patrně dřívějšími, staršími, nebo i lesními. Kmenové svazy byly zvány příznačně a výstižně podle své nejnápadnější vlastnosti, velikosti: Veleti a Bulhaři. Veletům či Veltům říkali také Lutici; jejich bojovná litost byla vzbuzena jejich sebeobranou proti všem. Pozdějším sjednocováním a připojováním kmenů jména velkých překrývala jména menších kmenů. Vědomosti Anonymní geografie a raně středověkých kronikářů se udržovaly živé a s oblibou se jich používalo k výkladem názvů zaniklých Slovanů. Zejména upozorňují na vlastivědné dílo staré přes čtvrt tisíciletí, třebaže je psáno protislovansky Mikulášem Henneliem z Hennenfeldu, *Silesiographia renovata* I. p. 77—78, 80—81.

Ex 1. — Z první části geografie vyplývá nejvíce věrohodných poznatků. a) — Nejsilnějším severním svazem slovanským v 9. stol. bývali Veleti či Lutici, živící se převážně ještě lovem, zvláště ryb. U nich stávala a slovanskými poutníky jako ústředí byla navštěvována posvátná Retra (pův. Radhošť, Radagošć). Veleti bojovali v čele obrany proti Sasům, měli podle Anonymní geografie nejvíce hradů, 95, a jejich území bylo rozděleno ve čtyři oblasti: chýžanskou, pěňanskou, dolenskou a retarskou. Početní, hospodářská a vojenská převaha — nikoli jen lita sebeobrana — byla obdivována ještě v druhé polovině 10. stol. Předpokládáme-li v jejich pobaltské oikumeně hrady převážně blatné, v močálech, kolem jezer a při moři, přibližně po 5000 obyvatel v zázemí průměrně, ukazuje počet hradů národ dobře půlmiliónový. Klíč mých odhadů podporují také představy polských historických demografů; odhadují v polovině 10. stol. např. pro Volyň 8—10 000, pro Štětín 3—6000 a pro Poznaň a Hnězdno po 4000 obyvatel (4). Sousedy Veletů byli baltští Obodrité severní; ti patrně byli již v sebeobraně nalomení bezprostředností germánských Dánů a Sasů, s 53 hrady se blížili jen polovičnímu počtu Veletů; leda východní Obodrité mohli být četnější, pokud lze pramenu věřit. Ještě menšími, protože odstěpenými nebo přechodnými kmeny bývali Hliňané s 7 hrady, Věteníci, Smolinci a Mořičané s 11 hrady, Havolané s 8 hrady. Všichni mohli čítat něco přes 100 000 příslušníků. Další historické prameny uvádívají veletské, obodritské a ostatní kmeny pod společným názvem Veletů či Luticů. V 9. stol. čítávali dohromady pravděpodobně kolem 750 000 nebo i více příslušníků společného jazyka, bydliště, živobytí a osudu. Byli tísněni Sasy, Dány a Poláky. Retra byla vyvrácena asi roku 1127, východnější Rujana roku 1168 a Volyň roku 1177 (1, 15).

Druhým a více vnitrozemským svazem slovanským bývali polabští Srbové včetně Daleminců a jiných menších kmenů srbských, srbsko-lutických a srbsko-českých. Pramen nejmenuje polabské Drevany, známé již od 7. stol., kdy se kníže Dervan poddal Sámovi, a přeživší až do počátku novověku (17, p. 111, 11, III., p. 177). Tím spíše Anonymní geografie nezná vzdálenější a svérázné

kmeny v horním Posáli nebo ve východním Ponisi. Jako u Veletů ani u Srbů nebývalo sídlení plynulé: Srbské obyvatelstvo bylo rozsídleno více kolem náhorních hradů, tj. pevněji a trvaleji. Byli to pravděpodobně polousedlí pastevcí, zakořeňující se již jako zemědělci. Plodnější půda — více než neklidné moře a nehostinné oblasti severní — dovozovala hustější zalidnění. Proto tu odhaduji pomocný koeficient hustoty zalidnění kolem jednoho hradu o tisíc i více osob větší. Prokazuje se výskytem raně středověkých osad zemědělských, zde hustějších než na severu. Kolem 64 hradů srbských, daleminských a nejmenovaných propočítávám proto přibližně přes 500 000 Srbů, vyděluje z nich např. na Dalemince opodál českých hranic asi 100 000 příslušníků. Příznivější historický vývoj, hlavně opora o příbuzné Slovanů na horním Labi posilovala Srby více než lýtý odpor Veletů nejen za Sáma, ale výslovně od 10. stol. (1). Je pravděpodobné, že mezi usedlými a polousedlými Slovanů se pohybovali domácí i cizí nomádi. Mohlo se stát, že takoví cizinci zde vynikli jako politický činitel, arci dočasně.

Známý arabský cestovatel Ibráhím ibn Jákúb (z let 965—966) včetně Massúdiho (zemřel 956) vzpomíná staršího vývoje Slovanů méně známými slovy: „V dávných dobách byli sjednoceni pod jedním králem, jehož titul byl Máchá. Ten byl z kmene zvaného Velítábá, a tento kmen je u nich ve velké vážnosti. Pak se však dostali mezi sebou do rozepří a zanikl jejich stát. Jejich kmeny utvořily různé skupiny a nad každým kmenem vládl zvláštní král...“ (9, p. 51 až 52, 8). Titul nebo jméno krále dávných severních Slovanů se čítává různě: Máchá, Maha, Mahák, Mágak, Magek, Madjek, Miha, Mího, býval to vladař Velitů. Domnívám se, že tento titul či jméno patří vysvětlit z madh-, orient. mág, neboť po slovansku se mu říkávalo Veliký, Velký, což plně odpovídá pozdějšímu Vjačeslav (tj. Větší-slove), Václav, Vanko, i Boleslav, Bolko, ba i Priemko, tj. Přemysl, První-slove, i Samko neboli Sámo. Byl to v kmenu muž První, protože Největší. Po veletském praotci Velikém neboli Máchovi (vzpomeňme na Karla i Ottu Velikého) nesli shodně podobná jména a tituly vladaři jiných západních Slovanů, — aniž bychom mínili ztotožňovat ty osoby samotné: český Sámo i Přemysl, časté jméno Boleslav u Čechů a Poláků z těch dob.

Arabský cestovatel a politik si musel přepisovat jemu neobvyklé názvy do arabštiny, komoliv je notně. „Marmané“ jsou Normané čili Dánové, „Sabrádá“ buď Obodrici nebo Stodorané, „Hajravás“ asi Charvaté, „Saksín“ jsou Sasové atd. Nás zajímá záznam „dále kmen zvaný Serbín, a ten je ve velké vážnosti“, a nejpozoruhodnější popis politických útvarů uprostřed šedesátých let 10. stol.: „Nyní mají čtyři krále: krále Bulharů, krále Bújislava, vládce Frága, Bújima a Kráková, dále krále Meško, vládce severu, a Nákúna na nejzazším severu. Se zemí Nákúna sousedí na západě Saksún a část Marmánů. V jeho zemi je laciná a jsou bohatá na koně, které jsou odtud vyváženy do jiných zemí.“ Neboli bohatá a lidnatá země lutických Veletů budila údiv arabského pozorovatele, cestujícího koňmo, neméně než země česká. Panovník nejsevernějšího slovanského státu Nakon (vládl v letech 954—967) byl přinejmenším rovnocenným vladařem polskému knížeti Měškovi (I., kolem 960—992), českému knížeti Boleslavovi (II., 929—967) a knížeti Bulharů (Petrovi, vládl 927—969); Srbové v té době samostatnost neměli. Malá spolehlivost názvosloví vyniká např. v násilném přizpůsobení jména českého knížete Boleslava na Bújislava k názvu země Bújima (z Behajm).

b) — Další kmeny ve střední Evropě popisuje Anonymní geografie sporadicky. Behajmové s 15 hrady čítali jen kolem 100 000 příslušníků, což samo naznačuje, že nemohlo jít o obyvatele celých pozdějších Čech: Pramen vůbec ne-

zahrnuje kmeny usídlené ve východních a jižních končinách nazývaných později českými. U sousední země moravské zaznamenává hradů ještě méně, 11, kol nichž mohli sedět jen obyvatelé úvalu vlastní řeky Moravy. Negativní svědectví však přece mluví kladně o vývoji v českomoravském území v tom smyslu, že před polovinou 9. stol. západní pozorovatelé zde neznali jiný útvar národopisný nebo státoporný, než tradiční Behajmy; tedy výslovně ani Čechy s Přemyslovci, ani Charváty se Slavníkovci. Z toho lze vyvozovat, že počátky českého knížectví — jakož i knížectví slavníkovského — nemohou být historicky starší než až od konce 9. stol. Plně to souhlasí s dosavadními výklady počátků české státnosti a vzdělanosti, jak je podali J. V. Šimák, J. Schráníl, J. Eisner, J. Filip aj.

K tomu bychom mohli opět zeměpisně rozebírat další dobovou zprávu, tzv. zakládací listinu pražského biskupství k roku 973, a provést srovnání s Anonymní geografií a arabskými cestopisy. Anonymní geografii se podobá v tom, že vyjmenovává nejvíce i spolehlivě kmeny na západním pohraničí, pravděpodobně behajmském, kdežto větší část země zná jen povšechně; o jižních krajích skoro mlčí. S arabskými cestopisci se shoduje. Jmenuje jako poddané pražského biskupa — což však nemusí být zcela shodné s nadvládou Přemyslovců — Sedlčany, Lučany, Děčany, Litoměřice, Lemuze, potom Pšovany, Charváty jedny a druhé, Slezany, Třebovany, Poborany, Dědošany sousedící s Mělčany, dále Krakovsko a území daleko na východě po řeku Bug, Styr, k pohoří Tatry, k řece Váh a po sousedství s Maďary na Dunaji a s Bavorsy. Zásadní pojetí latinské svádí ke srovnání s Anonymní geografií. I ty hrady lze doplňovat, něco napovídá Kosmas výčtem hranic Slavníkovska k roku 981: „Contra Teutonicos orientales has urbes habuit terminales: Chynov, Dudlebi, Netolici, usque ad mediam sylvam“ a výslovně „contra Bohemiam“ potok Surinu tj. Zubřinu u Domažlic a horu Osek v Brdech na Příbramsku (12). Prostírávala se tedy prvotní „Bohemia“ čili území někdejších „Behajmů“ od hranic slavníkovsko-charvátských na západ. Tím máme potvrzeno, že Behajmové v Anonymní geografii zaujímal jenom menší část pozdějších Čech, nejspíše jejich západ s Pooohřím a snad i horní Pomohání. Úhrn obyvatel v celých pozdějších Čechách čítal podle představ archeologů i historiků asi 450 000, na Moravě asi 200 000 a v rozsáhlejší Slezsku s Lužicí, pokud se časem dostaly k české koruně, snad 350 000 osob; dohromady kolem 1,000 000 obyvatel na území rodícího se českého státu koncem 1. tisíciletí n. l. (2, p. 75).

Tato exkurze má širší účel než načrtávat zeměpis Čech a českých zemí v 10. stol. Na konkrétní oblasti jako příkladu se ukazuje, že Anonymní geografie není úplná právě o území ve svém údajném sousedství, jak již bylo vyčteno. Kdyby to byla geografie bavorského původu, znala by aspoň v dodatečných vpisech — ne-li koncepcí — na území historických Čech přibližně 50 hradů, nikoli jen 15, a na území historické Moravy aspoň 25 hradů, nikoli jen 11. Odhadní klíč 9000 kmenových příslušníků kolem jednoho útočištného střediska průměrně v 10. stol. by zde nemusel zavazovat — viz geografovo odúvodnění malého počtu hradů v Bulharsku naopak velikým počtem bulharského obyvatelstva. Naším archeologům jistě není obtížné takové hrady určit, byť nikoli beze zbytku pochyb; mnohé z nich vyjmenovává Turek a Filip (3, p. 330—333). Nám tu stačí celkové poznání, že Anonymní geografie znala česko-moravské území sotva z poloviny, že v sousedním Bavorsku ji v tomto nedostatku nedoplňovali ani o Čechách, ani o Moravě (Velké), a že západní svět se v 9. stol. díval na střeoevropské Slovany tradičně skrze dávné Behajmy; neboli ani Čechové, ani Lučané, ani Charváty nebo jiní kmenové, ani jejich vladařské rody nebyly výraznými národopisně a politicky v 9. stol., ba ani na počátku 10. stol.

c) — O následujícím Bulharsku, tj. o Uhrách pramen říká, že je tam lid tak četný, že nepotřebuje hradů, kterých mají jenom 5. Pravděpodobně šlo o blíže neznámou oblast od středního Dunaje na východ a sever, kde hlavně nedostatek kamene a lesů nedovolil výstavbu většího počtu hradů, jak naznačil Mencl (10, p. 89). Kdyby odůvodnění v Anonymní geografii platilo vůbec, zbavovalo by nás dosavadního měřítka i důvěry ve správnost nastoupené metody odhadů a propočtů zalidnění: Avšak lepší metody a pramenů není. Povrchnost geografova-etnografova pohledu na Podunají je usvědčena také tím, že bulharský lid zčásti přece, přes zdůrazněnou početnost, vkrátku podlehl Maďarům; spolupůsobil k tomu patrně i nedostatek hradů. Konečně druzí Moravané, balkánští, vykazují 30 hradů. Má se jimi rozumět obyvatelstvo nejen v Pomoraví, ale i v Posáví a snad i nejedno sídliště další. Proto souhlasím s číslem třiceti hradů, ba dohaduji se, že jich bývalo ještě více: Anonymní geografie zná jižní Slovany nejméně. Mohlo jich být ještě více než severních Veletů. Vztahovat tyto druhé Moravany na kmen usedlý od naší Moravy dále na západ (13) nebo na východ (5), považuji za překonané.

Ex 2. — Méně nadějně saháme po druhé části popisu, týkající se východních Slovanů a ostatních národů. Kdybychom měli věřit v její národopisné a statistické údaje, stávalo by tu po odhadu chybějících počtů snad kolem 5000 hradů i více; to by nás zavedlo k fantastickému číslu 30 miliónů, ba ještě více obyvatel ve východní Evropě převážně slovanské. Zpravodajové nadsazovali autorům střední části popisu své údaje o počtech východoslovanských hradů zhruba či průměrně trojnásobně; pokud ovšem lze činit nějaké závěry z málo věrohodných pramenů a z dokladů tak křehkých, jakými zůstávají pouhé zkomoleniny kmenových názvů a neúplná a nevěrohodná čísla. Z jednotlivostí nás zajímají zvláště Svirjané („Zeriuani“), protože jejich vlast se označuje za původiště všech slovanských národů. Jsou-li to obyvatelé z okolí jezera Sviru, míní se tím krajina jistě rozsáhlejší, snad celá Bílá Rus ve významu historické Rusi Veliké a Nejstarší. Anebo i svirská oblast mohla být pravlastí Slovanů jenom ruských, jméno Svir se opakuje také v Pomohí a ve Slezsku (14, p. 188).

Ex 3. — Národopisný obraz z třetí části popisu o širém Slezsku vykazuje 202 hrady. Poněvadž tu můžeme předpokládat větší rozptyl sídel v nížinách od Poodří k Povislí, odhad 1,000 000 i více obyvatel je možný a pravděpodobný, zejména pro 10. stol. (Jakoby ubývání slovanského živlu v dolním Polabí i ve středním Podunají bylo vyvažováno jeho přírůstkem v končinách slezských a východnějších, nedotýkaných ani Germány, ani Maďary.) Částečně se překrývá s národopisným obrazem středoevropských Slovanů z prvního, staršího odstavce, i z popisu arabských cestopisců a tzv. zakládací listiny pražského biskupství. Třetí odstavec Anonymní geografie popisuje v podstatě státní území knížete Měška I., jak o něm později píše Ibráhím ibn Jákúb; což, tuším, dosud uniklo i polským badatelům (19, p. 79—84). Nepřímo naznačuje, že zrod polského státu je nutno datovat později než u Čechů, totiž až v průběhu 10. stol., a ovšem v omezeném smyslu slova „stát“.

Shrnutí a závěr

Tzv. Bavorský geograf, výstižněji Anonymní geografie a etnografie od dánsko-franckých národopisců, dokumentuje stav, vztahy a částečně vývoj západoslovanských kmenů severních na území od nynějšího Oldenburska, Meklenburska, Braniborska po širé lužické Srbsko, i jižněji a východněji, asi v polovině 9. stol. a nedlouho potom. Poskytuje jejich jména, přibližnou lokalizaci a zvláště

cenné počty hradů jednotlivých kmenů velkých i malých. To umožňuje odhadnout lidnatost aspoň rámcově u nejmocnějších Veletů-Luticů na $\frac{3}{4}$ miliónu, u Srbů asi na $\frac{1}{2}$ miliónu příslušníků; a další kmeny méně určité, nečitajíc nomády. Střední, největší část pramene o Slovanech východních je o něco mladší, různorodější a málo spolehlivá; většina údajů v ní zůstává nevysvětlitelná, ani údajům počtů hradů nelze věřit, jsou přemrštěné. Teprve závěr Anonymní geografie o kmenech ve Slezsku a kolem, pocházející asi ze začátku 10. stol., je určitější; odhadujeme z něho zaokrouhleně 1 milión obyvatel, částečně překrývá zprávy z první i druhé části popisu. Úvodní věta Anonymní geografie jest nejmladší, teprve z doby po přenesení popisu do Bavorska, kde byl přepsán do nynější formy až v 11. stol. již jenom jako historicko-zeměpisná památka. Dosavadní cizelování názvů jednotlivých kmenů má svou cenu zvláště filologickou; neméně patří rozvinout průzkum o souvislostech těchto slov s poznatky zeměpisnými a dějepisnými. Jako se opakují názvy Srbů a Charvátů, tím spíše z pojmenování nejedné řeky (např. malá řeka — Řeknice, různé Travné, Bystré atd.) z povahy krajiny mohly být shodně apelativně pojmenovány kmeny. Nejen dvojí Moravané a Obodrité, ale také Dolenci i Svirjané a Lužané se mohlo nazývat obyvatelstvo oblastí velice vzdálených, ale žijící v podobných přírodních podmínkách. Pozoruhodná jsou jména Obodrici-Bodrici, Opolané-Polané.

Za zkušební kámen k posouzení úplnosti Anonymní geografie aspoň o Slovanech západních je použito průzkumu národopisně historických poměrů v pozdějších Čechách. Popis ví o nich kuse, sotva z poloviny; Anonymní geografie nestačí, teprve pomocí archeologie a protohistorie odhadujeme pro celou zemi Českou, politicky sjednocenou průběhem 10. stol., kolem 50 hradů a necelý $\frac{1}{2}$ miliónu příslušníků; ti se nazývali obdobně podle povahy přírody, kupř. podle luk Lučané, podle pšenice-pše Pšované, nověji poosobně podle hradů Děčané, Litoměřici, i podle osobních vlastností obyvatel byli zvaní „hlúpohlaví“ Charvátí („Lupiglaa“). Koncem 1. a počátkem 2. tisíciletí byly všechny tyto kmeny přejmenovány vítěznými Čechy. Proto se též posunulo ústředí prvotního podřípského Česka z Budče do středu nových, na východ rozšířených Čech v metropol nad Vltavou; rozumí se až od 10. stol. natrvalo. S takovým výkladem souhlasí svědectví arabských cestopisců, tzv. zakládací listina pražského biskupství a prvotní legendy nesporně z 10. stol., tj. Kristiánovy prameny. Na území Čech nelze lokalizovat z Anonymní geografie ani Stadice, ani Netolice, ani Fraganeo[rum]; poslední patří vyloučit z Čech beze zbytku pochyb, někam do končin polsko-ruských (Varjažské moře).

Koncem 1. tisíciletí odvažujeme se odhadu a lidnatosti Slovanů zvláště západních přibližně takto: V Čechách 450 000, na Moravě 200 000, ve Slezsku 350 000, v Srbsku a Lužicích 700 000 a v Lutickém Velecku 800 000 lidí; dohromady kolem 2,500 000 nejzápadnějších Slovanů (6, p. 127; 2, p. 75). Přečázeli Kašuby, Mazury a jinými kmeny pobaltskými a pomořanskými v pozdější Poláky, i dále v Ukrajince, čítající kolem 3,000 000 příslušníků; v Podunají odhadujeme kolem 1,500 000 Slovanů, opanovaných Maďary a neslovanskou vrstvou původních Bulharů, a na vlastním Balkáně v Bulharsku i mimo ně asi 2,000 000 Jihoslovanů a ostatního obyvatelstva. Západních a jižních Slovanů dohromady mohlo být tedy téměř 10,000 000 neboli polovina všech Slovanů. Tvořili čtyři samostatné státy: 1. Velecký čili Lutický, 2. Polský, 3. Český, 4. Bulharský. — Na východě Evropy vedle slovanských Prusů žili Rusové a jiní kmenové a národové slovanští i neslovanští, ugrofinští, např. Varjagové, Finové aj. Odhad druhých 10,000 000 je přibližný. Anonymova Descrip-

tio Europae orientalis z roku 1308 zveličila záplavu Slovanů: „Notandum est autem hic, quod Rutheni, Bulgari, Racenses, Sclavi, Bohemii, Poloni et Pruzensi locuntur unam et eandem linguam, scilicet sclavonicam, ex quo patet, quod lingua sclavonica maior est et diffusior omnibus linguis mundi.“

Z našich propočtů vyplývá, že odhad 20 miliónů Slovanů jako přibližně 30 % obyvatelstva v Evropě koncem 1. tisíciletí je odůvodnitelný prameny přímými — mezi ně patří Anonymní geografie — i nepřímými, jako arabskými, latinskými i českými. Odhad je přiměřený počtu Germánů, asi 18 miliónů čili 25 %, a národů antických, kolem 28 miliónů neboli kolem 40 %; s potomky Praevropanů žilo v celé Evropě kolem 70 miliónů lidí. Němečtí badatelé přeceňovali podíl Románů a ovšem Germánů; čím by vysvětlili jejich pozdější relativní pokles? Boj severozápadních Slovanů realisticky charakterizoval už v 9 stol. vladař pohanských Sasů Widukind (zemřel roku 807) slovy: „Ve vleklém zápase za střídavého štěstí hledají jedni [tj. Germáni, pozn.] dalekou širokou nadvládu a ti druzí [tj. Slované, pozn.] buď svobodu nebo konečné otroctví.“

Skutečné příčiny byly věru složitější, než se dosud vykládá obvykle romanticky o markýzech Gerech. První lepší výklady se objevují teprve v současně době (1, aj.). Polabané přece přežili své otrokářsko-feudální utlačovatele až do novověku. Povážlivějším nebezpečím se stalo, že cizinci se mezi Slovany zmocňovali obchodu, organizace výroby a řízení veřejných služeb včetně duchovních. Založení biskupství ve Stargardě roku 968 — tedy před založením biskupství v Praze (!) — a to po přípravách dokonce od čtyřicátých let se stalo činem nikoli osamoceným a pouze náboženským. Nechybíme, když se domýšlíme, že ani Radhošť-Retra pohanská nebývala jenom kultovním místem, nýbrž pravděpodobně živým tržištěm a dějištěm politických jednání severních Slovanů; a že veleckými a obodritskými přístavy proudila hospodářská krev, takže ovládnutí takových nástupišť ovlivňovalo život ve vnitrozemí. Pokud se Čechové politicky šířili podle Labe, chránili tím zájmy nejohroženějších Slovanů polabských; udržovali s nimi dávný spolek, „antiquum foedus“, jak se píše ke konci 1. tisíciletí (1, p. 59). Jakmile však byli Poláky vytlačeni, přivedilo to újmu osudnou slovanským Polabanům a Pobaltánům.

Proto patří zdůraznit praktické činitele zeměpisné, dopravní (námořní plavbu), obchodní (pozdější hanzu) a vůbec výrobně zemědělské; souvisely úzce s osidlováním i kulturní nadstavbou až po christianizaci. O ní důkladně pojednal naposledy V. Chaloupecký, kdežto o hospodářském vývoji starých Slovanů se ví stále málo. Nelze pominout, že v německém jazyku zvláště před první světovou válkou vyšlo několik cenných studií o hospodářsko-zemědělských základech života polabských a pobaltských Slovanů (např. 20). Takovým výzkumem vynikne historický význam hradů u západoslovanských kmenů neméně než jejich osvojování si výrobních technik zemědělských a řemeslnických a rozvíjení vlastního obchodu a služeb; z toho lépe porozumíme vývoji sněmovnictví, soudnictví, mincovnictví a dalších vztahů a jevů společensko-duchovních.

Bráníme se upadnout v lákavé sebepřeceňování. Avšak skutečný vývoj Slovanů při dolním, středním a horním Labi sám podporuje úsudek, který napsal nikoliv Čech, nýbrž příslušník jednoho z největších národů slovanských, oděský profesor Kočubinskij; a třebaže k tomu nebyl veden soubornými výsledky nadepsaného průzkumu, přesto je výstižný: Kdyby nebylo koncem 1. tisíciletí české iniciativy, „sotva by se býval utvořil vlastní slovanský kulturní typ a mnozí z nás by sotva unikli osudu Slovanů baltských. Zásluha Čechů před všemi Slovany je tedy neocenitelná.“

Přepis

textu „Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii“
Popis hradů a krajin na sever Dunaje

[1] Poblíž země Dánů sídlí Nortabtrezi (Severní Obodrici); je to krajina, v níž jest 53 hradů, rozlišených podle svých vojvodů. Vuilci (Veleti), u nichž je 95 hradů a čtyři okrsky. Linaa (Hliňané) jest lid, který má 7 hradů. Blíže nich sídlí ti, které nazývají Bethenici (Věteníci), Smeldingon (Smolinci) a Morizani (Mořičané); mají 11 hradů. Vedle nich jsou ti, kteří se nazývají Hehfeldi (Havolané); mají 8 hradů. Vedle nich jest krajina, která se nazývá Surbi (Srbsko), v kteréžto krajině je větší počet kmenů, které mají 50 hradů. Vedle nich jsou ti, kteří se nazývají Talamenzi (Daleminci), kteří mají 14 hradů. Beheimare (Behajmové), u nichž je 15 hradů. Marharii (Moravané) mají 11 hradů. Vulgarii (Bulharsko) jest nezměrná krajina a četný lid, mající 5 hradů, protože jich jest veliké množství a nepotřebují mít hrady. Jest kmen, který nazývají Merehanos (Moravany); ti mají 30 hradů. To jsou krajiny, které hraničí s naším územím.

[2] Tito jsou, kteří sídlí vedle jejich krajin: Osterabtrezi (Východní Obodrici), u nichž je více než 100 hradů. Miloxi, u nichž je 67 hradů. Phesnuzi mají 70 hradů. Thadesi mají více než 200 hradů. Glopeani, u nichž jest 400 hradů nebo i více. Zuireani mají 325 hradů. Busani mají 231 hradů. Sittici, krajina nezměrná s množstvím lidu a přepevnými hrady. Stadici, u nichž je 516 hradů a nesčetný lid. Sebbirozi mají 90 hradů. Unlizi, početný lid, 318 hradů. Neriuaní mají 78 hradů. Attorozi mají 145 (hradů), lid to velmi lýtý. Eptaradici mají 263 hrady. Vuillerozi mají 180 hradů. Zabrozi mají 212 hradů. Znetalici mají 74 hrady. Aturezani mají 104 hrady. Chozirozi mají 250 hradů. Lendizi mají 98 hradů. Thafnezi mají 257 hradů. Zeriuaní, jejichž krajina je tak veliká, že z ní všechny slovanské kmeny pošly a svůj původ odvozují, jak tvrdí. Prissani mají hradů 70. Velunzani hradů 70. Bruzi (Prusové) jsou se všech stran rozsáhlejší než je vzdálenost od Enže k Rýnu. Vuizunbeire. Casari (Chazaři) mají 100 hradů. Ruzzi (Rusové). Forsderen lidí (Podlesí). Fresiti. Serauici. Lucolane. Ungare. Vuislane (Vislané).

[3] Sleenzane (Slezané) 15 hradů. Lunsizi (Lužičané) 30 hradů. Dadosesani (Dědošané) 20. Milzane (Mělčané) 30 hradů. Besunzane (Bezunčané) 2 hrady. Verizane (Věřičané) 10 hradů. Fraganeo (Varjažsko) 40 hradů. Lupiglaa („hlúpohlaví“ Charváté) 30 hradů. Opolini (Opolané) 20 hradů. Golensizi (Holasici) 5 hradů.

Literatura

1. BULÍN H.: Počátky česko-veletského přátelství. *Vznik a počátky Slovanů*, III. Praha 1960, p. 39–59.
2. DAVÍDEK V.: Středověké sídlení českých Slovanů. *Český lid*. Praha 1950, 5: 65–77.
3. FILIP J.: Pravěk Československa. Úvod do studia dějin pravěku. Praha 1948.
4. GARDOWSKI A., GASSOWSKI J., RAJEWSKI Z.: *Archeologia i pradzieje Polski*. Warszawa 1957.
5. HAVLÍK L.: Moravané v údajích frankobavorského Descriptia. *Historický časopis*. Bratislava 1959, 7: 282–289.
6. HORÁK B., HŘIBOVÁ B.: Počet obyvatelstva v Čechách ve středověku. *Sborník Československé spol. zeměpisné*. Praha 1954, 59: 122–128.
7. HORÁK B., TRÁVNÍČEK D.: Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii (tzv. Bavorský geograf). *Rozpravy ČSAV*, řada SV. Praha 1956, 66: 2.
8. KOWALSKI T.: Ibráhím ibn Jakúb w przekazie al Belkriego. Kraków 1946.
9. LELEWEL J.: Slavia du dixième et du douzième siècle. *Géographie du moyen âge*. III. et IV. Breslau 1852.
10. MENCL V.: Pravěk tradice v stavební tvorbě našeho lidu. *Zprávy památkové péče*. Praha 1956, 16: 82–89.

11. NIEDERLE L.: Slované starožitnosti. Oddíl politický. I.—IV. Praha 1902—1904.
12. PERINA ZD.: Západní hranice Slavníkovy říše. *Archeologické rozhledy*. Praha 1955, 7: 91—93.
13. RICHTER V.: K výkladu tzv. Bavorského geografa. (*Sborník Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*). Praha 1958, p. 15—21.
14. RUDNICKI M.: „Geograf bawarski“ w oświetleniu językoznawczym. *Z polskich studiów slawistycznych*. Warszawa 1958, p. 187—197.
15. SKALOVÁ H.: Místopisná mapa území Obodritů a Luticů se slovanskou nomenklaturou. *Vznik a počátky Slovanů*, III. Praha 1960, p. 311—316.
16. SPAL J.: Jména západních Slovanů u Geografa Bavorského. *Slavia*. Praha 1955, 24: 4—8.
17. ŠAFAŘÍK P. J.: Slovanický národopis. K vydání připravila H. Hynková za spolupráce J. Hürského a L. Řeháčka. 4. vydání. Praha 1955.
18. TUREK R.: K otázkám českých kmenových území. *Slavia*. Praha 1954, 23: 47—52.
19. WIDAJEWICZ J.: Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba. Kraków 1946.
20. WITTE H.: Wendische Bevölkerungsreste in Mecklenburg. *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*. Bd. 7. Stuttgart 1907.

THE ETHNOGRAPHY OF SLAVS AFTER ANONYMOUS GEOGRAPHY OF THE SO-CALLED BAWARIAN GEOGRAPHER

The linguists were the first to study the literary document, inaccurately called the Bavarian Geography, which is kept in the Bavarian State Library in Munich. This document was studied also by the Bohemian literary historians, especially J. Dobrovský and P. J. Šafařík, followed by others. From the younger generation it was L. Niederle and V. Vaněček. Recently these studies were intensified by the geographer B. Horák, who transferred the names of tribes into a map to enable other research workers easier orientation in the problems. Several German and Polish research workers have also successfully discussed the document. However, even the recent papers show inadequacies in the interpretation of for example the Bohemian beginnings. This is the reason why I am trying to solve some problems concerning Bohemia on the basis of topography and to consider the contents of the geographical and historical document from the point of view of ethnography and demography of the Slavs, especially in the West, at the end of the 1st millennium. The most important conclusions are summarized in the map and in the concluding paragraphs of the paper.

According to the first, i. e. the oldest part of the document, dating probably from the second half of the 9th century, I definitely locate the Western Slavonic tribes in the regions along the Baltic coast and the river Elbe. According to the third, i. e. the last part of the Anonymous Geography, probably from the beginning of the 10th century, I can locate the tribes with greatest probability in the region of today's Poland. The middle part of the document remains obscure and unreliable. I consider as most important the statement that the Anonymous Geography was concerned with the Western Slavs from the North to the South, south-east of Denmark, not north of the Danube; the introductory sentence is obviously of the latest date. Equally important and quite new is the method of using the data contained in the document concerning the number of castles of individual tribes to suggest the number of the tribe units. The most powerful union of the Velets-Lutices consisted of about $\frac{3}{4}$ million, and there were about $\frac{1}{2}$ million people in the tribe of the Serbians along the river Elbe: About 1 million of Slavs lived in the territory of today's Poland. The Scandinavian origin of the Anonymous Geography is proved also by the fact that the historical and geographical document knows hardly half of the Slavonic tribes in the Bohemian countries, having about 1 million of people. This gap is collated and supplemented with the data of the foundation document of the Prague bishopric and of the memoirs of the Arabian traveller Ibrahim ibn Jacob. This man knew four Slavonic countries in the West, existing in the sixties of the 10th century: The Velet, the Polish, the Bohemian and the Eulcarian state. I estimate that there were about 10 million Western and Southern Slavs in the 10th century, which is about half of the total number of the Slavonic people.

Towards the end and at the beginning of the second millennium the Obodrites were the first to succumb in the long fight of the Germans against the Slavs; later even the powerful Velets disappeared from the history. The causes were more complicated and we must look for their explanation not only in christianity and its popularization, but also in economic, trade and administrative conditions; we find similar points in the fate of the Serbians and the Lusatians. The more significant is therefore the development of the ancient Czechs who since the 10th century have held the flag of the Western Slavs the highest. A Russian professor expressed it a long time ago in these objective words: „Of all the Slavs the Czechs deserve the greatest credit.“